

ישיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת וישלח תשע"ב

"ויאבק איש עמו עד עלות השחר" - עד זמן הגאולה

האם התכוין יעקב להפגש עם עשו?

התורה מספרת על יעקב אבינו: "ויקם בלילה הוא, ויקח את שתי נשיו ואת שתי שפחתיו ואת אחד עשר ילדיו... ויעברם את הנחל, ויעבר את אשר לו. וינתר יעקב לבדו, ויאבק איש עמו עד עלות השחר" (בראשית לב, כג-כה). למה מעביר יעקב את משפחתו את הנחל בחשכת הלילה? ועל מה נאבק עמו האיש עד עלות השחר? מסביר הרשב"ם: "לפי שרצה יעקב לברוח בלילה דרך אחרת, אם לא מפני שיעבבו המלאך... ולפיכך עבר הנחל בלילה... ויאבק מלאך עמו שלא יוכל לברוח, וינאקה קיום דברו של הקב"ה שלא יזיקהו עשו". כלומר, יעקב תכנן ללכת בדרך אחרת כדי שלא לפגוש את עשו, והמלאך עכב אותו וגם פגע בכף ירכו, כדי שלא יוכל לברוח ויאלץ להפגש עם עשו. אם כונתו של יעקב היתה לברוח מעשו ולא להפגש עמו, למה שלח לו מנחה? על כך אומר הרשב"ם, שיעקב עשה כן כדי "להטעותו לעשו, שלא יפגשוהו"¹. כך מסביר הרשב"ם (שם, כג-כה).

והנה, ברש"י לא נראה כן. ברש"י נראה, שיעקב באמת חשב להיפגש עם עשו. שהרי יעקב מצוה את עבדיו: "ואמרתם (לעשו), גם הנה עבדך יעקב אחרינו, פי אמר אכפרה פניו במנחה ההלכת לפניו וכו' (שם, כא). וכבר כתב הרמב"ן (שם), שלפי מה שפירש רש"י בפסוק זה², מוכרחים לומר שהתיבות "פי אמר אכפרה פניו" וכו' אינן מדברי השלוחים לעשו, אלא רק בלבו אמר יעקב כן³. לפי זה, הרי מפורש בכתוב שיעקב אכן התכוין לפגוש את עשו, שהרי הכתוב אומר שיעקב אמר בלבו "אכפרה פניו במנחה ההלכת לפניו, ואתה יי אַךְ אַךְ פְּנֵי ו"!" הרי שתכנן באמת לפגוש את עשו⁴.

"ותקע פה ירך יעקב" - מה משמעות הדבר?

על כל פנים, התורה מספרת: "וינתר יעקב לבדו, ויאבק איש עמו עד עלות השחר" (בראשית לב, כה). כבר הזכרנו, ש"איש" זה לא היה אדם, אלא מלאך. ומי היה אותו מלאך? - "פירשו רבותינו זכרונם לברכה, שהוא שרו של עשו" (רש"י שם). שרו של עשו נטפל אל יעקב, ונאבק עמו כל הלילה, עד עלות השחר. "וינאך פי לא יכל לו, ויצע בכף ירכו, ותקע פה ירך יעקב בהאבקו עמו" (שם, כו).

מה משמעותה של פגיעה זו? - לפגיעה זו שתי משמעויות. משמעות פרטית ליעקב, ומשמעות כללית לכלל ישראל. המשמעות הפרטית היא, שיעקב כבר לא איש תם. הוא נעשה בעל מום, ונפסל לעבודת הקרבנות. למה רצה שרו של עשו לפסול את יעקב מעבודת הקרבנות? - שהרי כל מה שנטל יעקב מעשו את הבכורה, היה מפני שהעבודה בבכורות, ורצה לעבוד

במקום עשו, שמחמת רשעו אינו ראוי להקריב קרבנות לה' (רש"י שם כה, לא). לכן נגע שרו של עשו בכף ירך יעקב, כדי להפכו לבעל מום ולפסלו מן העבודה (בעל הטורים שם לב, כו), ובכך למנוע ממנו לממש את הבכורה - שהושגה, לדעתו של עשו, בדרכי מרמה (עי' בראשית כו, לו)⁵.

אלא שמפגיעה זו מתרפא יעקב די מהר. מיד אחר כך נאמר, "ויבא יעקב שלם עיר שכם" (שם לג, יח). שלם - שנתרפא מצלעתו (רש"י שם), וחזר להיות כשר לעבודה. ובכל זאת, מה שכן נשאר מהפגיעה הזו, היא הפגיעה הכללית שנגרמה ע"י המלאך. בפגיעתו של המלאך ביעקב, מצליח שרו של עשו להכניס טומאה מסוימת לכלל ישראל. הפגיעה הרי היתה בלילה, ולילה רומז על זמן הגלות. לכן יעקב איננו שלם במשך הלילה של הגלות. הוא צולע על ירכו. יוצאים ממנו מתיינים, צדוקים, ביתוסים, קראים, מומרים, משכילים, אפיקורסים, רפורמים, חילונים, כל אלו באים מהפגיעה שפגע שרו של עשו בכף ירך יעקב⁶. עם ישראל בכללותו נשאר דבוק בה', אבל הוא לא שלם. יש בו כל מיני צליעות. לולא פגיעת שרו של עשו ביעקב, לא היו בעם ישראל מתנינים וחילונים וכדו'. רק בגלל פגיעתו של המלאך אנו סובלים מן התופעות האלו.

עד מתי יורגש הפגם הזה בעם ישראל, כתוצאה מנגיעת המלאך בירכו של יעקב? - אומר הפסוק: "ויאבק איש עמו עד עלות השחר". כלומר, עד שיעלה שחר לישראל - ישועת ישראל, שהוא דומה לשחר. כי הגלות דומה ללילה" (פסיקתא זוטרתא לב, אות כה. וכן מבואר בזהר ח"א קע, א). כלומר: כל זמן הגלות נסבול מהטומאה שהכניס שרו של עשו בישראל, ע"י נגיעתו בכף ירך יעקב. כשיעלה השחר, ותגיע הגאולה - הפגם יסתלק. אז לא יהיה עוד כח לשרו של עשו. אבל עד אז - "ותקע פה ירך יעקב בהאבקו עמו". עד אז - עם ישראל צולע.

בסיכום המאבק של יעקב עם המלאך, נאמר: "על פן לא יאכלו בני ישׂראל את גיד הנֶשֶׁה אֲשֶׁר על כף הֶיָרֵךְ עד הַיּוֹם הַזֶּה, כִּי נִגַע בְּכַף יָרֵךְ יַעֲקֹב בְּגִיד הַנֶּשֶׁה" (בראשית לב, לב). יש שכתבו, ש"נֶשֶׁה" הן אותיות "שְׁנָה", וב"לא יאכלו בני ישׂראל את גיד הנֶשֶׁה" נרמזו ימי השנה בהם אסור לנו לאכול מחמת האבלות על חורבן הבית. "על פן לא יאכלו בני ישׂראל את" - "את" ראשי תיבות "אב תשיעי"; כלומר, תשעה באב⁷. "גיד" - ג' רומזת לג' בתשרי, י' רומזת ל'י' בטבת, ומנין אותיות "גיד" (בגימטריא) הוא שבע עשרה, רמז ל"ז בתמוז ("עקידת יצחק" לר"י עראמה, פר' וישלח שער כ"ו, דף ר"ד סוף ע"ב). בימים אלה - "לא יאכלו בני ישׂראל". מדוע? - "כִּי נִגַע בְּכַף יָרֵךְ יַעֲקֹב בְּגִיד הַנֶּשֶׁה". המלאך נגע בגיד הנשה של יעקב והכניס בו פגם. ממילא גרם הדבר להתגברות שרו של עשו, ולחורבן בית המקדש. [לכן רק ארבע תעניות החורבן

בדומה לזה אמרו חז"ל: "ביקש יעקב לגלות לבניו קץ הימין, ונסתלקה ממנו שכינה" (פסחים נו, א). רצה לגלות לבניו מתי יבוא משיח, איך יבוא, ומה יהיה בימות המשיח - והקב"ה לא נותן. "נסתלקה ממנו שכינה". הקב"ה רוצה שקץ הימים יתגלה במהרה בימינו ע"י המעשים שלנו, אבל לא שנהיה מוכנים לכך לראש, מפני שכבר כתוב בתורה מה שיהיה.

כך גם אצל דניאל. המלאך אומר לדניאל - בלשון סתומה - מתי תהיה הגאולה האחרונה (דניאל יב, ז), ודניאל אומר: "וְנִצְנִי שְׁמַעְתִּי וְלֹא אָבִין, וְנִצְנִי (למלאך): אֲדַנִּי, מָה אַחֲרֵית אֵלֶּה? וְיֵאמֶר: לֹךְ דְּנִיאל, כִּי סְתָמִים נִתְתָּמִים הַדְּבָרִים עַד עַתָּה קָץ" (שם, ח-ט). אי אפשר לגלות מתי יבוא המשיח. למה? - כי הכל תלוי בבחירה שלנו. אם נהיה צדיקים, אז "ה' י' ו' א'ם פְּקִלוּ תְשַׁמְעוּ" (תהלים צה, ז; ועי' סנה' צח, א). ואם לא - אז בזמן אחר. לכן לא מסכים המלאך לומר זמן מסויים, מתי יבוא המשיח במהרה בימינו.

נס פך השמן - צידה לדרך לתקופת הגלות

חז"ל אומרים: "וַיִּנְתֵּר יַעֲקֹב לְבָדוֹ" (בראשית לב, כה) - "שִׁכַּח פְּכִים קְטָנִים וַחֲזָר עֲלֵיהֶם" (רש"י שם, על פי הגמ' חולין צא, א). מנין לחז"ל שזו היתה סיבת חזרתו? כתבו בעלי התוספות על התורה (בראשית שם): "סמך לדבר, מדכתיב 'לְבָדוֹ'¹⁰. אל תקרי 'לְבָדוֹ', אלא 'לְכָדוֹ'¹¹. דבר אחר: 'לְבָדוֹ' - לְשׁוֹן 'בֵּית הַבַּד', שמושכין ממנו שמן זית, ודרך הוא להצניע שְׁמֵן בַּפְּכִים קְטָנִים". כלומר, בפכים הקטנים ששכח יעקב היה... שמן זית. ונרמז כאן פך השמן שנעשה בו נס חנוכה¹². ועומק הענין הוא, שהמלאך - בהאבקו עם יעקב - ניסה לטמא גם את זה. שלא תשאר שום טהרה ליעקב. אבל יעקב זוכה להציל את פך השמן. הוא לא נטמא.

האור של בני חשמונאי הוא ניצוץ מאור הגאולה העתידה. ניצוץ של "עלות השחר". בימי חשמונאי, ישראל עומדים לצאת לגלות ארוכה של אלפים שנה. לכן, ה' מכין להם צידה לדרך, ניצוץ מאורו של משיח, שילווה אותם במשך השנים הארוכות של הגלות. אמנם גם נס פורים נעשה בזמן שישראל היו משועבדים לגויים, אבל נס פורים הרי נכתב בכתבי הקודש. עוד היו אז אנשי כנסת הגדולה, שכתבו את מגילת אסתר בכתבי הקודש. אבל נס חנוכה הוא כבר מחוץ למסגרת כתבי הקודש. ולכן יש בו כדי להראות, שגם בזמן של הסתר פנים גדול יותר, כשאין לנו כלל נבואה, גם אז הקב"ה משגיח עלינו לטובה. האור של הנס הזה מלווה אותנו גם בזמן שאין נבואה ואין כ"כ רוח הקודש בעם ישראל. כל שנות הגלות אנו מדליקים נרות חנוכה, שזהו ניצוץ מאורו של משיח, שיתגלה במהרה בימינו. המלאך רצה לטמא גם את הפכים הקטנים האלה, שלא תשאר שום טהרה לישראל, רק טומאה, והקב"ה הציל את הפכים הקטנים, שתהיה טהרה תהיה בישראל, ולא טומאה.

[לגבי טהרת פך השמן, האחרונים הקשו באמת, למה היה צריך לעשות נס מיוחד כזה, למעלה מדרך הטבע, כדי שיוכלו לקיים את מצות הדלקת המנורה שבמקדש בשמן טהור? והרי טומאה דחוייה בציבור, וכשאין שמן טהור, גם שמן טמא כשר להדלקה¹³! יש סוברים באמת, שאם לא היו מוצאים שמן טהור, היה אפשר להדליק בשמן טמא, ולא נעשה הנס, אלא כדי להודיע להם חיבת

רמוזות כאן, ואילו יום הכפורים ותענית אסתר אינם רמוזים כאן, כי בהם האיסור לאכול נובע מסיבות אחרות, שאינן קשורות לפגיעת המלאך בכף ירך יעקב].

יעקב חוזר אל אביו - רמז לימות המשיח

אח"כ מספרת התורה: "וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל, וַיֵּט אָהֳלָה מִהַלְאָה לְמַגְדָּל עֵדֶר. וַיְהִי בַשָּׁכַן יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ הַהוּא, וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן וַיִּשְׁפַּב אֶת בְּלִתָּה פִּילְגֶשׁ אֲבִיו" (בראשית לה, כא-כב). מה פירוש "בַּשָּׁכַן יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ הַהוּא"? למה תלה הכתוב מעשה זה במה שהיה יעקב בארץ ההיא? אומר רש"י: "עד שלא בא לחברון אצל יצחק ארעהו כל אלה". כלומר, כל המעשים וכל הצרות שקרו ליעקב לאחר פגיעת המלאך - מעשה דינה, ופטירת רחל, ומעשה ראובן עם בלהה - באו ליעקב מפני שהתעכב בַּאֲרֶץ הַהִיא", "מִהַלְאָה לְמַגְדָּל עֵדֶר", ולא הזדרז לבוא אל אביו לחברון⁸ (גור אריה שם, כב).

והנה, ידועים דברי הרמב"ן, שתולדות עם ישראל מתחלקות לשני שלבים. יש "סיבוב קצר", ויש "סיבוב ארוך". הסיבוב הקצר מתחיל באברהם אבינו שיורד למצרים, נמשך עם כל מעשי אברהם יצחק ויעקב, ומסתיים בכך שיעקב חוזר מחרן אל יצחק אביו. זהו קיצור כל תולדות עם ישראל. ומהו הסיבוב הארוך? הסיבוב הארוך הוא, שיוסף יורד למצרים בפרשת וישב (שזו תחילת ירידת ישראל למצרים⁹), אח"כ באים כל שאר הגלויות, וסיום המהלך הוא בביאת מלך המשיח ובגאולה האחרונה. מה שקרה לאבות הקדושים בפרשיות אלה, הוא תמצית ושורש לכל מה שקורה לעם ישראל במהלך הדורות. ובלשון הרמב"ן - "מעשה אבות סימן לבנים" (רמב"ן שם יב, ו).

והנה, לפי מהלך זה, שביאת יעקב אל אביו מכוונת כנגד ימות המשיח, יש לומר (על פי דברי רש"י), שהתורה מרמזת כאן, שכל הצרות תיפסקנה כשישראל יבוא אל אביו. כל זמן שהוא לא בא אל אביו - יש צרות, הנובעות מפגיעת המלאך בכף ירך יעקב. אבל כשיעקב יבוא אל אביו, יגמרו הצרות, ולא תהיינה יותר צרות. כמדומני, שזה מה שרצה רש"י לרמז בדבריו כאן, ש"עד שלא בא לחברון אצל יצחק ארעהו (ליעקב) כל אלה".

חז"ל אומרים עוד, שאחרי שחזר יעקב אביו לארץ, ביקש יעקב לישב בשלוה. אמר הקב"ה: "לא נִיֵּין לְצַדִּיקִים מֵהַ שְׂמִתּוֹקֵן לָהֶם לְעוֹלָם הַבָּא, אֲלֵא שִׁמְבֻקְשִׁים לִישֵׁב בְּשִׁלּוּהַ בְּעוֹלָם הַזֶּה"? (רש"י שם לו, ב). מה הפירוש בזה? חושבני שהפירוש הוא, שיעקב רוצה שגם מה שיהיה בימות המשיח יהיה מרומז בתורה. הרי מאז שיעקב חזר אל אביו - שזה מרמז לימות המשיח ואחרית הימים ב"סיבוב הקצר" - ועד למכירת יוסף (כחמש עשרה שנה אח"כ) - שבזה מתחיל "הסיבוב הארוך" - יש קצת שלווה ליעקב. שלווה אחרית הימים. אבל התורה לא מספרת מאומה על השנים האלה. כי מה יהיה ואיך יהיה בימות המשיח - התורה לא רוצה לכתוב. יעקב רוצה "לישב בשלוה". רוצה לדעת מה יהיה בימות המשיח. אבל הקב"ה לא רוצה לכתוב על זה בתורה. זה כמוס לצדיקים לעתיד לבוא. רק כשנזכר לימות המשיח, אז נדע מה יהיה בזמן ההוא.

לישראל גם מנורת זהב, כדי שתתקיים המצוה בתכלית השלמות¹⁶?

חושבני שהתירוץ לזה הוא, שהקב"ה רצה ללמד כאן יסוד גדול וחשוב בעבודת ה'. והוא, שאמנם צריך להדרר במצוות, וחלק מן ההידור במצוה הוא גם ביופי החיצוני של המצוה, אבל אף על פי כן, ההידור הפנימי - דהיינו: היחס הנפשי אל המצוה - חשוב יותר מן ההידור החיצוני! והנה, את ההידור החיצוני - מסמל הזהב שבמנורה, שהוא גלוי ונראָה לעין כל. לעומת זאת, את ההידור הפנימי - מסמלת טהרת השמן, שבה אי אפשר להבחין בעיני בשר. גם במיקרוסקופ המשוכלל ביותר לא ניתן להבחין בין שמן טהור לשמן טמא. רק בכח חכמת התורה ניתן להבחין ביניהם. כי טהרה היא פנימיות, לא חיצונית. לכן לא עשה ה' נס במנורה, לשלוח לישראל מנורת זהב, כדי לרמוז לדבר הזה, שהפנימיות חשובה יותר מן החיצונית, ועד כמה שה' רוצה את ההידור החיצוני במצוות, הוא רוצה קודם כל את ההידור הפנימי, שהוא היחס המכובד למצוה.

ובפרט, שהמנורה הרי רומזת על חכמת התורה¹⁷, וזו ודאי צריכה להיות בטהרה. דברים אחרים, אם יהיו בטומאה - זה פחות חמור. אבל שהתורה תהיה בטומאה - זה חמור מאד. התורה צריכה להלמד בטהרה. גם אם תהיה מנורה שאינה יפה כל כך, העיקר שתהיה בטהרה ולא בטומאה.

ידוע, שבשנת תרנ"ב גזרה מלכות רוסיה לקבוע בישיבת וולוז'ין שעתים לימודי חול בכל יום. כל ההשתדלויות לבטל את הגזירה לא הועילו. המלכות הרוסית היתה נחושה בדעתה להחדיר לימודי חול לישיבה, ואם לא יסכימו לכך - תסגר הישיבה. בלב כבוד החליט הנצי"ב מוולוז'ין זצ"ל - ראש הישיבה - שלא להסכים לגזרה. מוטב שלא תהיה ישיבת וולוז'ין, מאשר ישיבת וולוז'ין עם תורה טמאה (ע"י ילקוט לקח טוב עה"ת ח"ב עמ' י"ד). בכך הציל, למעשה, הנצי"ב מוולוז'ין את עולם הישיבות כולו. אמנם ישיבת וולוז'ין נסגרה, והדבר עלה לנצי"ב בבריאותו ובחייו, אבל מצד שני הדבר הביא לפתיחת ישיבות רבות אחרות, במקומות אחרים, על טהרת הקודש, עם שמן טהור, ולא עם שמן טמא - במקום ישיבת וולוז'ין שנסגרה. זהו ההשג הגדול של הנצי"ב מוולוז'ין, בזכות מסירות הנפש שלו לסגור את הישיבה, שהיתה משאת חייו, ולא להחדיר לתוכה את הטומאה.

זהו, למעשה, המאבק הנצחי של יעקב עם שרו של עשו, עד עלות השחר, באחרית הימים. המאבק עם המשכילים, עם החילונים, שלא להחדיר טומאה לתוך התורה. התורה צריכה להשאר בטהרה. גם אם שאר כלי המקדש נטמאים, לפחות התורה תשאר בטהרה, ולא תהיה בטומאה. זה חשוב לנו לזכור: לשמור על קדושת התורה, על טהרת התורה, שלא לערב בה שום דבר נוסף. "תוֹרַת ה' תִּמְיָהּ ה'" (תהלים יט, ח), תמימה ושלמה, ולא חסר בה כלום. ממילא - היא אינה צריכה לשום תערובות, ואין להוסיף בה שום דבר. וכל המוסיף - גורע!

יהי רצון שזוכה תמיד ללמוד תורה בטהרה, אמן.

השיחה נערכה לפי הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון (אם ישנם) יש לתלות בעורך בלבד.

המקום עליהם (שו"ת חכם צבי סי' פ"ז, ופני יהושע עמ"ס שבת כא, ב סוף ד"ה מאי חנוכה). אבל לעניות דעתי נראה, וראיתי שכבר אמרו כן¹⁴, שהטומאה שטימאו היונים את השמנים לא היתה טומאה סתם, אלא טומאת עבודה זרה. היינו, שהשתמשו בשמנים כתקרובת לעבודה זרה. וא"כ, לא קיים בזה הדין שטומאה דחוייה בציבור, כי דבר ששימש לעבודה זרה פסול לגבוה¹⁵.

איך שיהיה, הקב"ה לא איפשר לשרו של עשו לעקור לגמרי את הטהרה מעם ישראל. גם אם יש כשלונות, יש חילונים ויש כל מיני אפיקורסים, אך יש גם לומדי תורה ושומרי מצוות, ב"ה. זהו פך השמן הטהור שהציל יעקב אבינו.

למה עשה ה' נס בשמן, ולא עשה גם במנורה?

פך השמן הטהור שמציל יעקב אבינו, מופיע בימי החשמונאים, ומשמש להדלקת המנורה. ונס נעשה בו, "שלא היה בו אלא להדליק יום אחד, ונעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים" (שבת כא, ב). [ונראה, שלכן נעשה הנס בחודש כסלו, ולא בתמוז או באב. אם היה נעשה בתמוז או באב, הנס לא היה ניכר כל כך, כי לילות הקיץ קצרים הם. הנס ניכר יותר בכסלו, שאז הלילות ארוכים, ובכל זאת השמן הספיק. ועכ"פ, זהו רק לפי דעת הסבורים שרק בלילה היו מדליקים את המנורה (כן דעת הרמב"ן ועוד ראשונים - ע"י ח"י הרמב"ן למס' שבת כב, ב, ובכס"מ הלכ' תמידין ומוספין פ"ג הי"ב). אבל לדעת הרמב"ם, שגם ביום היו מדליקים את המנורה (ע"י כס"מ שם), אין הבדל בין החורף לקיץ. תמיד צריך השמן להספיק לכ"ד שעות היממה].

וצריך להבין: הרי לא רק שמן טהור היה חסר לחשמונאים כדי לקיים את מצות הדלקת המנורה. גם מנורה היתה חסרה להם! שהרי היננים לא רק טמאו את כל השמנים שבמקדש, אלא גם נטלו את כל הכלים שהיו שם (ע"י רש"י ע"ז מג, א ד"ה ומלכות בית חשמונאי). והנה, לגבי השמן - נעשה להם נס, שמצאו פך שמן אחד טהור שלא היה בו אלא להדליק יום אחד, ונעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים. ומה עם המנורה? - לגבי המנורה לא נעשה להם נס. לא נזדמנה להם שם באופן ניסי מנורת זהב להדליק בה את הנרות. ממילא, במקום להדליק נרות במנורה של זהב, כפי שצותה התורה, נאלצו החשמונאים להדליק את הנרות במנורה העשויה מעץ (לדעת ר' יוסי ב"ר יהודה) או מברזל (לדעת חכמים) (ע"ז שם), [ורק אחר כך כשהעשירו עשו מנורה של כסף, וכשחזרו והעשירו עשאוה של זהב (שם)].

וצריך להבין: למה באמת לא עשה הקב"ה נס לישראל גם במנורה? היד ה' תקצר לשלוח להם מנורת זהב?! אם ה' כבר רוצה שיקיימו את המצוה עם כל ההדרים, ושולח לשם כך שמן טהור, ועושה נס שידלק שמונה ימים, למה לא שלח גם מנורת זהב, כדי שתתקיים מצות הדלקת המנורה ביופי ובהדר?

ולהגדיל הקושיא: הרי מנורה מזהב אינה רק ענין של הידור מצוה, אלא ענין בעל השלכות הלכתיות. כשהמנורה נעשית מזהב, יש בה גם גביעים כפתורים ופרחים, מה שאין כן מנורה שאינה מזהב, אין עושים בה גביעים כפתורים ופרחים (רמב"ם הלכ' בית הבחירה פ"ג הל' ב-ד). מדוע א"כ לא עשה ה' נס, להמציא

1. כנראה כוונתו לומר, שיעקב שלח את המנחה כדי שעשו יסבור שיעקב מתכוין להפגש עמו, אלא שמסיבה בלתי ברורה שינה את תכניתו ופנה לדרך אחרת, וכיון שריצה את פניו במנחה, לא ירדוף אחריו. ואולם אם לא היה יעקב שולח מנחה לעשו, היה עשו מבין שיעקב בורח ממנו ואינו מעוניין לפגשו, ואז היה כועס עליו ורודף אחריו להנמק ממנו על "גזלת" הברכות.
2. ש"אֲכַפְּרָה פְּנֵיו" פירושו "אבטל רוגזו" (כמו שתרגם אונקלוס).
3. "כי איננו ראוי שיאמרו השלוחים לעשות ככה", לומר לעשו בפירושו, שיעקב שולח לו מנחה כדי לבטל את רוגזו (רמב"ן). [אבל הרמב"ן עצמו פירש "אֲכַפְּרָה פְּנֵיו" באופן אחר, ובאר שהוא מדברי השלוחים לעשו, ודלא כרש"י].
4. והנה, הרשב"ם (בפסוק כא) ג"כ פירש שהתיבות "פי אָמַר אֲכַפְּרָה פְּנֵיו... וְאָחֲרַי כֵּן אֶקְרָא פְּנֵיו", אינן מדברי השלוחים לעשו, אלא רק בלבד אמר יעקב כן. וקשה: הרי לדעת הרשב"ם, יעקב כלל לא התכוין לפגוש את עשו! וצ"ל בדעת הרשב"ם, שאמנם יעקב רצה לברוח מעשו, אבל על הצד שלא יצליח לעשות כן, ויהיה מוכרח להפגש עמו - כפי שאכן קרה - שלח לו מנחה, "פי אָמַר אֲכַפְּרָה פְּנֵיו" וכו', וכפי שפירש הרמב"ן בדעת רש"י.
5. וכבר העירו, דכיון שפגיעת המלאך בכף ירך יעקב היתה מחמת השנאה והקפידא של עשו על נטילת הבכורה והברכות ממנו במרמה - "וַיַּעֲקְבֵנִי זֶה פְּעָמִים, אֶת כַּכְתִּי לְקַח וְהִנֵּה עֵתָה לְקַח בְּרַכְתִּי... וַיִּשְׁטֹם עֵשָׂו אֶת יַעֲקֹב עַל הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בְּרַכּוֹ אָבִיו" (בראשית כו, לו-מא) - לכן מופיעה הסוגיא של איסור גניבת הדעת, ואפילו דעתו של נכרי - בפרק "גיד הנשה" (חולין צד, ב), [ובהקשר למה? - בהקשר למכירת ירך לנכרי כשגיד הנשה בתוכה, והנכרי סבור שניטל הגיד! (ע"ש)]. וזהו בכונה מיוחדת מצד מסדרי הש"ס, לבטל טענתו של עשו, שיעקב גנב את דעתו. לכן הדגישו מסדרי הש"ס בפרק זה, דוקא, שגניבת הדעת אסורה, ואפילו של נכרי, ועל כרחך שיעקב עשה הכל בהיתר, וע"פ נבואה. [וכל זה הוא על דרך מה שכתב ר' צדוק הכהן מלובלין, שכל אגדות הש"ס יש להן שייכות פנימית להמקום שבו נסדרו, וכפי שהראה כמה דוגמאות לזה (ע"י פרי צדיק, דברים, לערב יוה"כ אות א' ד"ה ומטעם זה, ואות ה' ד"ה והנה כבר)].
6. וגם פגיעה זו היא מעין הפגיעה הפרטית שפגע המלאך ביעקב. שכשם שלגבי יעקב התכוין המלאך לעשותו בעל מום ולפסלו מן העבודה, כך גם לגבי כלל ישראל כוונת המלאך היתה לפגוע בהם בענין העבודה, שע"י נגיעתו בכף ירך יעקב הכניס המלאך בכלל ישראל קרירות ביחס לעבודת המקדש. קרירות זו הופיעה בזמן בית שני, וגרמה להתרשלות בבנין המקדש (ע"י חגי א, ט), ובעבודת הקרבנות (ע"י מלאכי פרק א), שזה הביא לגזרות יון וביטול העבודה בזמן היונים (ע"י ב"ח או"ח סוף סי' תר"ע), ולבסוף גם לחורבן המקדש וביטול העבודה לגמרי עד עצם היום הזה (כמו שמביא הרב שליט"א בהמשך השיחה, שפגיעת המלאך ביעקב היא זו שגרמה לחורבן הבית ולתעניות האבלות על החורבן).
7. ובווהר מבואר, דשס"ה גידין יש באדם כנגד שס"ה ימות החמה, וגיד הנשה הוא כנגד יום ט' באב, שבו יש שליטה לעשו (כמו שהיה במאבק בין יעקב לשורו של עשו, שבגיד הנשה הצליח המלאך לפגוע), ולכן בו נחרב המקדש. "על פן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה", שלא אוכלים ביום הזה המכוון כנגד גיד הנשה, "וכל מאן דאכיל בתשעה באב, כאילו אכיל גיד הנשה" (זוהר ח"א קע, ב).
8. וכפי שפירש רש"י גם לעיל (לה, א), לגבי מעשה דינה: "לפי שאחרת בדרך, נענשת ובהא לך זאת מבתך".
9. ופרט זה מקביל לירידת אברהם אבינו למצרים, בתחילת הסיכוב הקצר.
10. שהיא תיבה מיותרת לכאורה, שהיה אפשר לומר רק 'וַיִּנְתֵּר יַעֲקֹב', בלי 'לְבָדוּ'. ועל כרחך לדרשה נכתבה.
11. שאותיות ה' ו'כ' דומות הן, ולכן אות ב' נדרשת לפעמים כאות כ', וכן להפך.
12. כמו שכתב השל"ה: "בודאי יש דברים גדולים רמוזים בפכים קטנים, ואז תבין גם כן סוד פך שמן של חנוכה" (של"ה פרשת וישב, דף כט ע"א טור א' בדפוסים הישנים). וע"ש שהאריך לבאר הענין. [ובענין נגיעת המלאך בכף ירך יעקב כתב (שם בד"ה וענין וַיַּקְע), שכאשר גברו החשמונאים על היונים, נתהפך ה'פך' ל'פך', והוא פך השמן, והירך נתהפך לירך מגורה (ע"י שמות כה, לא): "וַעֲשִׂיתָ מִנְחַת זֶהָ טָהוֹר, מִקְשָׁה תַעֲשֶׂה הַמִּנְחָה? הֲכֶה וְקָנָה" (וכו')].
13. וכדאיאת בתורת כהנים (אמור יג, יג): "על המנחה הטְהֵרָה יַעֲרַךְ אֶת הַנְּרוֹת לְפָנֵי ה' תָּמִיד" (ויקרא כד, ד) - תמיד, אף בשבת, תמיד, אף בטומאה".
14. כן כתב ה"מגן אברהם" בפירושו לילקוט שמעוני ("זית רענן") פרשת אמור, רמז תרנ"ה, וז"ל: "אי לאו דמיסתינא הו"א, דהא דקאמר שטמאו כל השמנים, היינו שטמאום לעבודה זרה, כדאיאת בע"ז דף נב: ששיקצום אבני מזבח לעבודה זרה". [ואינו נמצא בדפוס ילק"ש שבידינו, כיון שבדפוסים שלנו ה"זית רענן" הוא מקוצר, כפי שמצויין בעמוד השער].
15. כדאיאת בע"ז (נב, ב) לגבי אבני המזבח, ששיקצום מלכי יון לעבודה זרה, ונאסרו מחמת זה לגבוה, והיו צריכים לבנות מזבח חדש.
16. קושיא זו היא רק לפי דעת הרמב"ם, שבד"ק אין עושין גביעים כפתורים ופרחים במנורה שאינה של זהב (כן כתב בדעתו ה"משנה למלך" הלכ' בית הבחירה פ"ג ה"ד). אבל לדעת רש"י, גם במנורה של שאר מתכות רשאים לעשות גביעים כפתורים ופרחים, אלא שאין חובה לעשותם (ע"י רש"י מנחות כח, א ד"ה אינה באה גביעין. וכן דקדק בדבריו ה"מנחת חינוך" מצוה צ"ח ס"ק ה').
17. ומובא בספרים, שהארון (שמונחים בו הלוחות) הוא כנגד תורה שבכתב, (שהלוחות הם "מכתב אלקים"), והמנורה (המאירה בלילה) היא כנגד תורה שבעל פה (המפיצה אור על כל מה שתתום בתורה שבכתב). [ובזוהר אמרו, דשמן זית מרמז לחכמה (זוהר ח"ג לד, א. וע"י מנחות פה, ב)]. ולכן אמרו במדרש, שכשהיה אדם אומר לר' טרפון דבר מתוקן, היה אומר: "כפתור ופרח" (בר"צא, ט). היינו, שענין זה מוסבר היטב מכל צדדיו, כראוי לתורה שבע"פ המסומלת ע"י המנורה, שבכל אחד מקְנִיָּה היו כפתור ופרח (שמות כה, לג).